

# שינוי האקלים ומעמדה הגיאופוליטי של ישראל

## ויקטור ישראל

המזרח התיכון הוא אחד האזורים המושפעים ביותר משינוי האקלים בעולם. השפעות השינוי באזור מאיצות תהליכי מדבור, מחסור במים והצפות שטחים – תהליכים התורמים להגברת סיכונים פוטנציאליים לישראל בדמות התערערות מדינות, התגברות טרור ולחץ מהגרי אקלים על גבולותיה. סיכונים אלו צפויים להתקיים גם באזורים שבשליטת הרשות הפלסטינית וחמאס, בעוד להתחממות השפעה מאיצה ומעצימה קשיים קיימים, העשויים לגרום למשברים הומניטריים שיוטלו לפתחה של ישראל.

ישראל עצמה נערכת להתמודדות עם משבר האקלים תוך רתימת יתרונותיה במדע ובטכנולוגיה, והיא יכולה להוות מודל מוצלח להיערכות להשלכותיו של משבר האקלים על האזור. שיתוף פעולה אזורי, אשר הסכמי הנורמליזציה האחרונים מניחים תשתית רחבה עבורו, יאפשר לישראל להרחיק את הסכנות בד בבד עם העלאת מעמדה ומיתוגה כ"פתרון" לבעיות האזור במאה ה-21, כתחליף לדימוי שדבק בה לאורך שנים כמקור לסכסוכים במזרח התיכון.

שינויי האקלים בשילוב מגמות גלובליות נוספות גורמים לירידה במעמדו של המזרח התיכון עבור ארצות הברית בהקשרי מקורות אנרגיה, שווקים ונתיבי סחר. במקביל עולה חשיבותו עבור מעצמות המזרח – הודו, סין ורוסיה – והן מרחיבות את מעורבותן באזור בעידן של תחרות בין-מעצמתית. שינוי במעמדה של ישראל למדינה בעלת ערך ליציבות אזורית, גם דרך התמודדותה עם משבר האקלים, יתרום בטווח הבינוני והארוך לחשיבותה ולהשפעתה גם בעיני מעצמות המזרח העולות.

## מבוא – שינוי האקלים והמזרח התיכון

שינוי האקלים והתחממות הגלובלית ניכרים יותר במזרח התיכון, המוגדר Hot Spot (Tuel & Eltahir 2020). הטמפרטורה באזור עלתה מאז סוף המאה ה-19 ב-1.4 מעלות צלזיוס, ואם תימשך המגמה הנוכחית היא צפויה לעלות ב-1.5 מעלות נוספות עד

שנת 2050. זאת בהשוואה לממוצע עולמי של עלייה ב־1.1 מעלות. במצרים ובטורקיה, לדוגמה, צפויה הכפלה של מספר הימים בשנה שבהם טמפרטורת המקסימום תעלה על 37 מעלות – מכ־30 יום בעת הנוכחית ל־60 יום. ההתחממות תגרום לתופעות הפיזיות הבאות במזרח התיכון: ירידה בכמות המשקעים בכ־40 אחוזים בעשורים הבאים, שתוביל להידלדלות מאגרי המים והזרימה בנחלים, ריבוי שריפות, עליית מפלס הימים, מדבור, התרבות אירועי קיצון של מזג אוויר ועליית תפוצת מחלות, שביניהן בולטת קדחת מערב הנילוס (IMCCS, 2020; Tuel & Eltahir, 2020; Woetzel, et al., 2020). מאמר זה סוקר את ההשלכות של שינוי האקלים על מדינות המזרח התיכון ואת הסיכונים לישראל בצד הזדמנויות לשיתוף פעולה באזור, שישפיעו על מעמדה של ישראל וביטחונה. זאת תוך שילוב מגמת שינוי האקלים ותופעותיה במזרח התיכון בעשור האחרון עם מגמות עולמיות של מעבר לאנרגיות מתחדשות; תחרות בין־מעצמתית גוברת, שבמרכזה ארצות הברית וסין; ועליית משקלו הכלכלי של המזרח בכלכלה העולמית.

### המחסור במים

סכסוכים על רקע מקורות מים היו אומנם משחר ההיסטוריה וגם בהיסטוריה המודרנית של המזרח התיכון, אולם בשל שינוי האקלים והתמעטות המשקעים, בצד המשך מגמה של גידול אוכלוסין במזרח התיכון, צפויה התגברות הלחץ על משאבי המים באזורים שונים במזרח התיכון ופגיעה בתחומים הנגזרים מכך כמו מי שתייה, חקלאות, תעשייה וייצור הידרו־אלקטרי של חשמל. המדינות העיליות (ביניהן בולטות טורקיה ואתיופיה) השוכנות במעלה הנהרות המרכזיים במזרח התיכון – החידקל, הפרת והנילוס – מקימות סכרים שיספקו את צורכיהן הגדלים, ובכך מגבירות את המצוקה והמחסור בקרב המדינות התחתיות, שגם צורכיהן גדלו. מחסור זה במים מהווה עילה לסכסוכים ולמתחים קבועה בין המדינות, כפי שמתקיים בעת הזו בין מצרים לאתיופיה סביב 'סכר התחייה' שהקימו האתיופיים (סא"ל ת' וסמ"ר ע', 2020; Kandeel, 2020)

מרבית שטחו של המזרח התיכון מושפע מהאקלים התת־טרופי-מדברי, וירידה של 20 אחוזים ומעלה בכמות המשקעים השנתיים משמעה פגיעה קשה בחקלאות הבעל ובמשק החי. ירידה כזאת מביאה להתרוקנות האקוויפרים או להמלחתם, לצד פגיעה באספקת המים העיליים והתאדות מוגברת, המאיימים על חקלאות השלחין (סופר וברקובסקי, 2017).

הירידה בכמות המשקעים גורמת לתהליך של מדבור, שבשילוב עם המחסור במים בנהרות פוגע בחקלאות, בדגש על זו המסורתית, שהתבססה על מקורות אלו (בין הבולטות מצרים ועיראק) וגורמת לנטישת התחום. הפגיעה בחקלאות והעלייה

במחירי המים עלולות לפגוע בביטחון המזון של אוכלוסיות חלשות במדינות הללו, להעמיק את אי-השוויון הקיים ולעודד את ההגירה של אוכלוסיות אלו מארצותיהם. ההידרדרות הכלכלית של אוכלוסיות חלשות, ששינוי האקלים כמתואר תורם לה בצורה משמעותית, מהווה תשתית נוחה לקליטתם של רעיונות אסלאמיים רדיקליים המובילים לטרור. כך עולה מהניסיון עד כה וממחקרים רבים המלמדים על הקשר בין קשיים כלכליים לרדיקליזציה וטרור (במידלה, 2016; קויקה, 2015)

פתרונות טכנולוגיים למחסור במים כמו התפלה, שימוש חוזר במים וניצול מיטבי של כמויות המים קיימים ומיושמים במקומות רבים בעולם. אולם יישומם של פתרונות אלה מחייב יציבות משטרית ומשילות, עדיפות גבוהה ברמה הלאומית, מנגנונים אפקטיביים לביצוע פרויקטים לאומיים אזרחיים והשקעה כספית ממשלתית רבה בראייה ארוכת טווח. מאפיינים ויכולות אלה חסרים במדינות רבות במזרח התיכון, שהתערער עוד יותר בעשור האחרון בצל 'האביב הערבי'. בה בעת, בולטות לטובה במזרח התיכון ישראל, טורקיה ומדינות המפרץ העשירות שבהן מתקיימים התנאים הללו, ובעיית המחסור במים זוכה לפתרון טכנולוגי ותשתיתי צופה פני עתיד.

### התערעות מדינות וטרור

כישלון של מדינות באזור בהתמודדות עם השלכותיה של ההתחממות, וקשיים שכבר קיימים – הנובעים מסיבות אחרות – במתן מענה לצרכים בסיסיים של האוכלוסייה עשויים לערער עוד יותר את יציבותן. ההתערעות עלולה להגיע עד כדי קריסה של משטרים, או לחלופין אובדן משילות במרחבים גיאוגרפיים של השלטון המרכזי. ההתערעות גם עשויה לשאוב לחלל שנוצר רעיונות וארגונים אסלאמיים רדיקליים דוגמת התפתחותו של דאע"ש בעיראק, בסוריה, בלוב ובסיני בעשור האחרון, וארגוני טרור בסאהל שבאפריקה (Koren & Behar, 2020). יש הרואים במשבר מלחמת האזרחים בסוריה תוצאה של התחממות, מדבור ומחסור במים (בין השנים 2006 ל-2010 הייתה בצורת ממושכת בסוריה), אשר הביאו לאובדן פרנסה של אוכלוסייה גדולה שהתקיימה מחקלאות ערב פרוץ המרד במדינה (IMCCS, 2020). עבור ישראל, התערעות המשטרים במצרים (וינטר ובן-ישראל, 2018) ובירדן עלולה לשנות את תמונת האיומים עליה ואת רמתם, כפי שהם נשקפים משטחי מדינות אלו. התערעות בלבנון או אובדן משילות חוזר של המשטר הסורי ברמת הגולן הסורית עשויים להביא לכניסת גורמי טרור לשטחים אלו בגבולה של ישראל, ולהעלות את הסיכויים להתנגשות צבאית בין ישראל לצבא סוריה ולחזבאללה כתוצאה מפעילות הטרור.

מדינות המצויות בסכסוך פנימי מתמשך כמו עיראק, תימן, סוריה ולוב מייצאות פליטים, אולם המלחמות הפנימיות אינן מאפשרות את ההיערכות המתחייבת לשינוי האקלים ומרחיקות את הסיכוי העתידי לשיקום ולחזרתם של פליטים למדינותיהם.

במילים אחרות, בזמן שהעיסוק העיקרי של גורמי הכוח במדינות אלו הוא המאבק בין הצדדים השונים על שליטה בטריטוריה, חוסר ההיערכות לשינוי האקלים עשוי לגרום לכך שמרחבים במזרח התיכון יהפכו לבלתי ראויים ליישוב מחדש בשל מחסור במים ומדבור, גם כשישבו השלום והביטחון.

### **מהגרי אקלים ולחצים על גבולות ישראל**

על פי התחזית העולמית, בשנים הבאות יהגרו עשרות מיליוני בני אדם ממקום מושבם בשל שינוי האקלים, ואלה מכונים 'מהגרי אקלים'. הסיבות להגירה רבות, אך ממחקרים עולה כי לאקלים והשפעתו תרומה להגירה, כשחלק גדול מהמהגרים עובר מהאזורים החקלאיים לערים בתוך המדינות ומוסיף ללחץ עליהן, ואחרים מהגרים למדינות אחרות (בן מיכאל, 2018). יצוין כי לעליית מפלס הימים צפויה גם השפעה נוספת, בשל הצפת שטחים בסמוך לחוף ומעבר של אוכלוסייה משטחים אלה למקומות אחרים. בעשורים האחרונים הגיעו לישראל גלים של מהגרים ופליטים, בעיקר ממדינות אפריקה (רובם מסודאן ומאריטראה), בשל המצב הביטחוני והכלכלי במדינות אלו. ישראל פעלה לחסימת גבולה הדרומי מפני הברחת הגבול והביאה לבלימת התופעה, וכיום נותרו בה עשרות אלפי מהגרים/פליטים (רשות האוכלוסין וההגירה, 2018). ההתחממות, בצד חוסר היכולת של ממשלות באפריקה להתאים עצמן לשינויים, צפויה להגביר בשנים הבאות את תופעת מהגרי האקלים ואת הלחצים על גבולותיה של ישראל (גטלמן, 2017). במהלך המשברים המדיניים-ביטחוניים בעשורים האחרונים בסוריה ובעיראק הגיעו למדינות השכנות להן, מלבד לישראל, גלים של מאות אלפי פליטים. היחס העוין מצד מדינות מוצאם של הפליטים כלפי ישראל וכן אבטחת גבולות הדוקה – תוצר של סיכונים ביטחוניים לאורך השנים – גרמו לכך שמהגרים אלו, למעט "טפטופים", לא הגיעו לישראל. עם זאת אין לשלול כי בעתיד, בהתאם לשינויים במצב המשילות במדינות השכנות, מהגרי אקלים ממדינות מוסלמיות כמו עיראק ישימו לעצמם כיעד את ישראל ויעצימו את האתגרים בגבול המזרחי והצפוני שלה.

### **התלות הפלסטינית בישראל**

המחסור במים בשטחי הרשות הפלסטינית ואיכות מים ירודה ביותר בעזה בשילוב מחסור הם עילה למתיחות ביחסי ישראל-פלסטינים. ביהודה ושומרון ישנה הידלדלות של מקורות המים (אקוויפר ההר), בשל הירידה בכמות המשקעים והמשך הגידול הדמוגרפי. היעדר חוף ים לשטחים שבשליטת הרשות הפלסטינית מחייב אותה להישען על ישראל. שלטון חמאס ברצועת עזה נותן עדיפות להמשך המאבק המזוין בישראל על פני פיתוח אזרחי. על כן קשה לראות אופק להנחת תשתיות התפלה הנדרשות ברצועת עזה, והתלות באספקת מים מישראל גוברת גם כאן.

שינוי האקלים והמחסור במים מגבירים את התלות של הפלסטינים בישראל בעת שאלה מאשימים את ישראל, ככוח כובש, באחריות להיעדר המענה לאוכלוסייה. בתכנון וביישום המענה להשלכות של שינוי האקלים על ישראל יש לכלול מענה גם עבור האוכלוסייה הפלסטינית בין הירדן לים, שאם לא כן, המחסור עלול להיות מתורגם להסלמה בטרור נגד ישראל ובמשברים הומניטריים שיוצבו לפתחה.

### **ישראל כמודל להתמודדות עם משבר האקלים**

לישראל יתרונות טכנולוגיים ומדעיים שיושמו בהצלחה בתחומים המהווים פתרונות לחלק גדול מהאתגרים ששינוי האקלים מציב באזור: מים, חקלאות ואנרגיה המתחדשת. בשנים האחרונות ישראל קיבלה על עצמה מחויבויות בתחום התמודדות עם משבר האקלים, בהתאם לסטנדרטים הבינלאומיים המחמירים. ביניהם נכללים תכנון ופעילות במסגרת יעדי פיתוח בר־קיימא (SDG), כפי שהוחלט באו"ם (המשרד להגנת הסביבה, 2019), ועבודה משותפת עם ה־OECD כחלק מהשותפות הבינלאומית להפחתת פליטות בראייה ארוכת טווח (OECD, 2020).

ישראל נהנית ממעמד של מדינה מפותחת (משנת 2010 היא חברה ב־OECD, המונה 37 מדינות, ונוסף על ישראל רק טורקיה שייכת לקבוצה זו באזור<sup>1</sup>) והיא מובילה עולמית בחדשנות, המתורגמת גם לפתרונות יישומיים בתחומים הקשורים באתגרי האקלים. כל אלו מאפשרים לישראל להוות מודל לחיקוי עבור מדינות האזור – שרובן אינן מפותחות וחלקן מעורערות – בהתמודדות עם משבר האקלים. יתרה מזאת, ישראל מושפעת משני אזורי אקלים המאפיינים את המזרח התיכון – אקלים ים־תיכוני בצפון הארץ ובמרכזה, ואקלים צחיח למחצה ומדברי בדרום הארץ ובמזרחה (חלק מרצועת המדבריות). בשל כך מתאפשרים בישראל גופא פיתוח והמחשה של פתרונות למגוון המדינות המאפיינות את האזור – אלו שבהן שורר אקלים ים־תיכוני כמו לבנון וסוריה ואלו שבהן אקלים מדברי, דוגמת מדינות המפרץ הפרסי וסודאן.

### **ישראל ושיתוף פעולה אזורי**

בעשור האחרון גברו האינטרסים המשותפים לישראל ולמדינות המפרץ, על רקע האיום האיראני המשותף, חילופי דורות בהנהגה בחלק מהמדינות ו'האביב הערבי', שהדגיש את הרצון של האוכלוסיות בשיפור תנאי המחיה וברוחה, במקום פנייה לרעיונות לאומיים, דתיים ופאן־ערביים. במקביל חלה ירידה בהשפעתה של הסוגיה הפלסטינית כחסם במערכת היחסים של ישראל עם מדינות בעולם הערבי. בד בבד, מגמת מעבר לאנרגיה מתחדשת בעולם העלתה את הצורך מצד מדינות המפרץ בגיוון כלכלותיהן, הנשענות בעיקר על הנפט והגז. כך, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות התוו לעצמן תוכניות אסטרטגיות לשנת 2030 כדי לעמוד ביעדים אלו (אבן, 2016;

לשיתוף פעולה עם ישראל, כשנושא האקלים מעצים מגמות קיימות המחייבות שינוי מבני יסודי בכלכלות של מדינות האזור.

לשיא הנוכחי הגיעו היחסים ב־15 בספטמבר 2020, בחתימה על 'הסכם אברהם' לשלום בין ישראל לאיחוד האמירויות והצהרת שלום בין ישראל לבחריין, לצד הכרזות מצד נשיא ארצות הברית וראש ממשלת ישראל על צפי קרוב לחתימה על הסכמים עם מדינות נוספות (ערב הסעודית, עומאן, סודאן ומרוקו). בתוך כך, בהסכם השלום שנחתם יוחדו ופורטו סעיפים העוסקים בשיתוף פעולה בתחומי סביבה, חקלאות וביטחון מזון, מים ואנרגיה מתחדשת. בתחום הסביבה סוכם על התמודדות משותפת עם תופעת שינוי האקלים ואפשרות להקמת מרכז למחקרים חלוציים, לשם מציאת פתרונות לאתגרי אקלים ומדבר (White House, 2020).

התנאים המדיניים המתוארים לעיל וההיצע של ישראל בתחומים המאפשרים התמודדות עם שינוי אקלים בהתאמה לתנאי המזרח התיכון מספקים לישראל הזדמנויות לשותף פעולה עם מדינות באזור, ולסייע בידע וביישום של פתרונות להתמודדות עם משבר האקלים. לשיתוף פעולה כזה יתרונות מדיניים ברורים לישראל ופוטנציאל גם לרווחים כלכליים. כדוגמה יצוין מיזם DeserTech בבאר שבע, המיועד להיות מרכז לפיתוח טכנולוגיות וחדשנות להתמודדות עם המדבר, שיכול להוות פלטפורמה לשיתוף פעולה עם מדינות האזור בפיתוח ידע וטכנולוגיה מול האתגר המשותף (ברקוביץ', 2020). מגפת הקורונה, בדומה למשבר האקלים, מדגישה את הצורך בשיתופי פעולה בין מדינות בהתמודדות עם הסכנות העולמיות הללו, שאינן מוגבלות על ידי גבולות מדיניים. כיום ישראל חברה ב־UfM (Union for the Mediterranean) – ארגון שבו חברות 27 מדינות האיחוד האירופי ו־15 מדינות מאגן הים התיכון (כולל ירדן, מצרים ולבנון), אשר הוקם ב־2008 במטרה לקדם נושאי איכות הסביבה, אנרגיה חלופית ונושאים כלכליים משותפים. כחלק משיתופי הפעולה בתחום האקלים והשפעותיו – מגפות, איכות הסביבה, מדבור וחקלאות, מים ואנרגיה חלופית – יש לבחון את הקמתו של פרום אזורי שיכלול את מדינות המפרץ הפרסי ומדינות הים האדום, לצד ישראל. יצוין כי מחקר חדש שבחן את שינוי האקלים במזרח התיכון מעלה כי ההשפעה של הגברה והפחתה של פליטת גזי חממה על כמות המשקעים מורגשת כבר בתוך שנים ספורות (Tuel & Eltahir, 2020), והדבר מדגיח את יכולת המדידה של הישגים הנובעים משיתוף פעולה אזורי.

ככל שישראל תתבלט בדימויה כמודל להתמודדות ראויה עם משבר האקלים, תוך כינון שיתופי פעולה בתחומי התמודדות עם משבר האקלים עם המדינות שעימן חתמה הסכמי שלום – הן החדשים והן הקודמים (ירדן ומצרים) – כך סביר להניח שתגבר האטרקטיביות של שיתוף פעולה עימה עבור יותר ויותר מדינות מהאזור, באופן

שיאפשר למצב את ישראל במעמד של "פתרון לבעיות המאה ה-21" עבור האזור. מיצוב זה יאפשר לעמעם את השפעתו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני כחסם בפני פיתוח יחסים עם מדינות האזור, גם בהיעדר הסדר. מנגד, התמודדות של ישראל עם הבעיה, לבדה או עם מדינות מסוימות בלבד, דוגמת הכוונות המסתמנות בתחום עם איחוד האמירויות, תבליט לאורך זמן את הפער גם בנושא זה בין ישראל למדינות האזור, ואת נחשלותן וכישלון ממשלותיהן, והדבר עשוי להגביר את רגשות האיבה כלפי ישראל מצד אותן מדינות.

### שינוי האקלים ומעמדו של המזרח התיכון

בראייה גלובלית, למזרח התיכון חשיבות מיוחדת בשל היותו נתיב סחר מרכזי בין מדינות המזרח לאירופה דרך תעלת סואץ, ובשל היותו משופע בנפט ובגז. לשינוי האקלים השפעה רבה על שני היבטים אלו.

מעקף תעלת סואץ – ההתחממות הגלובלית מביאה במשך יותר ימים בשנה לפתיחה של 'הנתיב הימי הצפוני' במרחב הארקטי למעבר אוניות מהמזרח הרחוק, בדגש על אוניות מסין לאירופה, תוך קיצור המרחק אליה בכשליש ביחס למעבר בתעלת סואץ. משמעות השימוש הגובר הצפוי בנתיב הצפוני היא ירידה בחשיבותה של תעלת סואץ ואובדן מקור הכנסה מרכזי עבורה. נוסף על כך, כל מערכת הספנות העולמית עשויה להשתנות, אם רבים מנתיבי המסחר מהמזרח דרך המזרח התיכון יאבדו את חשיבותם בעקבות פיתוח האופציה הארקטית (ברקובסקי, 2019). מנגד, המעבר לנתיב הארקטי צפוי לתרום למעמדה של רוסיה כמי ששולטת בנתיב, וכן לקשריה עם סין, המפתחת יחסים אסטרטגיים עם רוסיה גם בהקשרי הקוטב הצפוני.

מעבר לאנרגיה חלופית – הימצאותו של ריכוז מאגרי נפט וגז המספקים אנרגיה ברמה העולמית הקנתה לאורך המאה האחרונה חשיבות גיאופוליטית גבוהה למזרח התיכון ולנעשה בו, עבור המעצמות והמדינות המתועשות. המאבק העולמי בהתחממות מהווה מאיץ ודוחף מדינות רבות לעבור לשימוש באנרגיה מתחדשת כתחליף לדלקים פוסיליים (נפט וגז), המזהמים ותורמים לפליטות גזי החממה. זאת מעבר לכדאיות הכלכלית של המעבר לסוגי אנרגיה אלו והצמצום הרב של התלות האמריקאית בנפט מהמזרח התיכון (BP, 2020). המשך מגמת הירידה הצפויה בשימוש בנפט ובגז והמעבר לאנרגיה מתחדשת יוצרים מגמה של פיחות בחשיבות המזרח התיכון עבור ארצות הברית. בה בעת, סין המתחרה עם ארצות הברית על ההובלה העולמית, וכן הודו, ימשיכו להיות תלויות בשנים הבאות ביבוא אנרגיה מהמזרח התיכון, ובשל כך גוברת חשיבותו של המזרח התיכון עבורן. בתוך כך, בשנים האחרונות מתהדקים הקשרים הכלכליים והצבאיים של מעצמות המזרח עם מדינות המפרץ.

האתגר לכלכלות מבוססות נפט – מעבר לכך, כלכלותיהן של מדינות רבות במזרח התיכון מבוססות על יצוא הדלקים הפוסיליים, והירידה הצפויה בטווח הארוך בהכנסותיהן ממשאב זה עשויה לערער את יציבותן ואת יכולתן לרכוש סחורות ושירותים ולהביא קדמה לתושביהן, אם לא יתרחשו תהליכי עומק של התאמות מבניות במדינות אלו. כאמור, מדינות כמו איחוד האמירויות וערב הסעודית מודעות למגמות אלו והן פועלות לגיוון כלכלותיהן בראייה ארוכת טווח (חזון 2030). בשורה התחתונה – שינוי האקלים, המתווסף למגמות נוספות ומעצים אותן, תורם לירידה בחשיבות הישירה של המזרח התיכון עבור המערב. עבור סין והודו, חשיבותם של מקורות אנרגיה פוסילית מהמזרח התיכון בשנים הבאות תישמר, ומכאן המשך חשיבותו של המזרח התיכון עבורן. בצל התחרות הבין-מעצמתית – הצפויה להימשך בשנים הבאות – וחשיבותו של המזרח התיכון למעצמות המזרח, ארצות הברית תשאף לשמר את השפעתה באזור, אך תתמקד במרחב המפרץ הפרסי במקום בעיראק ובסוריה, שבהן היא עדיין מעורבת כיום. הרחבת כניסתן של מעצמות המזרח – סין, הודו ורוסיה למזרח התיכון עשויה להביא לשינוי במאזן הכוחות ולאתגר את מעמדה של ישראל, המזוהה עם ארצות הברית. התמודדות עם אתגרי שינוי האקלים מצריכה שיתוף פעולה אזורי. מיצובה של ישראל כגורם מרכזי בעל תרומה, בשל יתרונותיה הטכנולוגיים, והיותה חלק מהאזור, עשויים להעניק לה מעמד ייחודי בתחרות הבין-מעצמתית. זאת במקום זיהוי חד-ערכי עם ארצות הברית, שיציב את ישראל בעמדת נחיתות מול אזור המנווט בין המעצמות (ישראל, 2020).

## סיכום

ישראל, כחלק מהעולם המפותח, נערכת למשבר האקלים העולמי ולהשלכותיו: התחממות, מדבור, מחסור במים, עלייה במפלס הים ומגפות. ישראל מיישמת בהצלחה פתרונות לבעיות אלו, לא מעט בזכות פתרונות טכנולוגיים שפותחו במדינה, ונוטלת חלק במאמץ העולמי להפחתת פליטות וצמצום הזיהום הסביבתי.

לשינוי האקלים במזרח התיכון השפעות מקצינות על מגמות המתקיימות בו: הגירה, סכסוכים וסכנות למשברים הומניטריים, רדיקליזציה דתית והתערערות יציבותן של מדינות. מגמות אלו מצטלבות עם מגמות עולמיות של תחרות בין-מעצמתית על השפעה, מעבר לאנרגיה חלופית ומעבר מרכז הכובד הכלכלי העולמי מהמערב למזרח. שינויים אלו טומנים בחובם פוטנציאל לסכנות ביטחוניות לישראל בדמות לחץ של מהגרים על הגבולות, טרור ומשברים הומניטריים במדינות שכנות ובקרב הפלסטינים, שיונחו לפתחה של ישראל.

ישראל יכולה להוות עבור מדינות האזור מודל להתמודדות מוצלחת עם שינוי האקלים, ובאפשרותה לקדם שיתופי פעולה אזוריים סביב סוגיית האקלים, שאתגריה

משותפים למדינות האזור, ולהפוך לנכס אזורי, במקום הדימוי שדבק בה לאורך שנים כמקור לסכסוכים בו. קידום של שיתופי פעולה עם מדינות האזור לצורך מענה לאתגרי האקלים יתרום ליציבות ולשגשוג באזור. הדבר ייתן ערך לביטחונה של ישראל ויעלה את מעמדה הבינלאומי גם מול המעצמות המזרחיות המגבירות את מעורבותן באזור. המדינות היציבות והעשירות באזור מודעות להשלכות של שינוי האקלים על כלכלותיהן ואוכלוסייתן, והן נערכות לשינוי ומזהות את הפוטנציאל לקידום ההתמודדות עם שינוי האקלים באמצעות שיתוף פעולה עם ישראל. כך, הסכם השלום עם איחוד האמירויות מייחד סעיפים לשיתוף פעולה בתחום עם ישראל, ותוכניותיהן ארוכות הטווח של מדינות אחרות במפרץ כוללות יעדים למעבר לאנרגיה מתחדשת ולהבטחת ביטחון המזון שלהן. בכל אלו לישראל היצע המאפשר לה לשפר את מעמדה. זאת ועוד, את שיתופי הפעולה עם המדינות המודעות למשבר האקלים נדרש למנף גם לתרומה משותפת מול מדינות האזור האחרות שאינן נערכות עדיין למשבר זה דוגמת סודאן, כדי להצמיד את האזור כולו קדימה, גם מתוך הבנה שאזורים שיוותרו מאחור מהווים פוטנציאל לבעיות אזוריות עתידיות (למשל טרור ופליטים).

## הערות

- 1 המדינות החברות ב־OECD: <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>
- 2 ראו באתר הארגון [https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/union-mediterranean-ufm\\_en](https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/union-mediterranean-ufm_en)

## מקורות

- אבן, ש' (2016). "חיזון ערב הסעודית 2030": היערכות לצמצום התלות בנפט. **מבט על**, גיליון 819, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- במידלה, א' (2016). המלחמה בטרור: סוגיות סוציו־אקונומיות, "בוקו חראם" ו"איי־ציות באזור צפון־מזרח ניגריה. **צבא ואסטרטגיה** 8, גיליון 1, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- בן מיכאל, ר' (2018). מהגרי אקלים והעיר הגדולה. **זווית – סוכנות ידיעות למדע ולסביבה**. ברקוביץ', א' (2020, 8 באוקטובר). המכון הישראלי לחדשנות וקרן מיראז' הודיעו על השקת "קהילת טכנולוגיה מדברית". **גלובס**.
- ברקובסקי, א' (2019). **שינוי אקלים באזור הארקטי של רוסיה: הזדמנויות, אתגרים והשלכות גאואסטרטגיות**. קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- גטלמן, ג' (ניו יורק טיימס) (2017, 3 באוגוסט). הצמצמות שטחי החקלאות מערערת את יציבות אפריקה. **הארץ**.
- המשרד להגנת הסביבה (2019, 14 ביולי). הממשלה אישרה החלטה להטמיע מדדי פיתוח בר־קיימא עולמיים בתוכניותיה. [https://www.gov.il/he/departments/news/government\\_approved\\_implementation\\_of\\_sdgs](https://www.gov.il/he/departments/news/government_approved_implementation_of_sdgs)
- וינטר, א' ובן־ישראל, י' (2018). מצוקת המים של "ארץ הנילוס": ממשבר להזדמנות? **מבט על**, גיליון 1089, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- ישראל, ו' (2020). התחרות העולמית על העליונות הטכנולוגית והיציבה המעצמתית. **מודיעין הלכה ומעשה**, גיליון 5, המרכז למורשת המודיעין והמכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין, עמ' 188–194.

- סא"ל ת' וסמ"ר ע' (2020). השפעות שינויי האקלים על עוגני תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל. **מוזיעין הלכה ומעשה**, גיליון 5, המרכז למורשת המודיעין והמכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין, עמ' 147-163.
- סופר, א' וברקובסקי, א' (2017). שינוי האקלים ומשבר המים במזרח התיכון – מפסימיות לפרגמטיות. **אקולוגיה וסביבה 8** (4), עמ' 6-11.
- קויקה, י' (2015, 9 בדצמבר). אקלים של טרור. **כלכליסט**.  
 רשות האוכלוסין וההגירה (2018). **נתוני זרים בישראל**. [https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign\\_workers\\_stats/he/q2\\_2018.pdf](https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/q2_2018.pdf)
- Abu Dhabi Economic Vision 2030. <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/abu-dhabi-economic-vision-2030>
- British Petroleum (BP) (2020). *Statistical review of world energy*. 69th edition. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>
- IMCCS Expert Group (2020). *The world climate and security report 2020*, 53-65. [https://imccs.org/wp-content/uploads/2020/02/World-Climate-Security-Report-2020\\_2\\_13.pdf](https://imccs.org/wp-content/uploads/2020/02/World-Climate-Security-Report-2020_2_13.pdf)
- Kandeel, A. (2020). "Nile basin's GERD dispute creates risks for Egypt, Sudan, and beyond". Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/nile-basins-gerd-dispute-creates-risks-for-egypt-sudan-and-beyond/>
- Koren, H., & Behar, G. (2020). Security in the Shadow of Climate Change in the Sahel. *Ifriqiya – Africa research Program* 5 (3), Moshe Dayan Center, Tel Aviv University. <https://dayan.org/content/security-shadow-climate-change-sahel>
- OECD (2020). Accelerating climate action in Israel: Refocusing mitigation policies for the electricity, residential and transport sectors. <http://www.oecd.org/environment/cc/highlights-accelerating-climate-action-in-Israel.pdf>
- Tuel, A., & Eltahir, E. A. B. (2020). Why is the Mediterranean a climate change hot spot? *Journal of Climate* 33(14), 5829-5843. White House (2020). Abraham accord peace agreement. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/09/ABRAHAM-ACCORDS-PEACE-AGREEMENT.pdf>
- Woetzel, J., Pinner, D., Samandari, H., Engel, H., Krishnan, M., Vasmel, M. & von der Leyen, J. (2020). A Mediterranean basin without a Mediterranean climate? McKinsey Global Institute. <https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability/our-insights/a-mediterranean-basin-without-a-mediterranean-climate>